

MIHAELA PARASCHIVESCU

Ph. D. Candidate, Faculty of Foreign Languages
University of Bucharest, Romania

SACRUL ȘI LUMEA DEZVRĂJITĂ

Abstract

Under the title "The Sacred and the Disenchanted World", the paper opposes two views on religion and implicitly two visions on the modern secular world. Treating religion as a historical phenomenon due to end, Marcel Gauchet's areligious stance proposes a post-religion society of the future, autonomous from the divine. Mircea Eliade believes that human condition is religious per se and that through religion man is in contact with the sacred defined as "esse, absolute reality, opposed to the 'profane', non-esse". The sacred is hidden in the visibly profane modern world, and seeking it religious man looks for the signs of its camouflage. Eliade sees in the desacralization of the world a loss to humankind, and Gauchet fails to prove it is a gain.

În prefața la versiunea în limba franceză a lucrării sale "Sacrul și profanul", apărută în 1965, la nouă ani după prima variantă în limba germană, Mircea Eliade precizează: "Opunând 'sacrul' 'profanului', am înțeles să subliniem mai ales sărăcirea adusă de secularizarea unui comportament religios". Definind sacrul prin ceea ce nu este, raportându-l la profan, Eliade dorește să arate ce a pierdut omul prin desacralizarea Lumii. În aceleași pagini, anticipează consecințele teologiilor "mortii lui Dumnezeu": afirmarea inutilității bisericii creștine, a "caracterului radical profan al Lumii", "secularizarea valorilor religioase", un nou tip de "experiență religioasă" în afara religiei, continuitatea "religiozității" ca "structură ultimă a conștiinței" în ciuda dispariției religiei (*Sacrul*, 7).

Toate aceste previziuni ale lui Mircea Eliade se verifică întocmai și eu propun să ne oprim în continuare spre exemplificare la cartea lui Marcel Gauchet: "Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei".

Conceptul lui Max Weber numește trăsătura timpurilor moderne rezultată a raționalizării și intelectualizării. În societățile moderne secularizate, însăși condiția umană suferă o "dezvrăjire" culturală și religioasă.

Marcel Gauchet preia expresia weberiană și o împinge spre definirea 'dezvrăjirii lumii' drept "sfârșitul domniei invizibilului", manifestat printr-o revoluție "în raporturile dintre cer și pământ" și finalizat într-o "reconstrucție a sălașului oamenilor separat de dependența divină" (*Dezvrăjirea lumii* 6).

Cartea sa tratează religia și religiosul fără a le defini în mod special și folosindu-le uneori în variație liberă, dar înțelegem că în accepțiunea lui e implicată credința în divin, cu atitudinea și trăirea presupuse de aflarea în religie și în spirit religios. Gauchet declară de la început că "lucrarea este scrisă din afara universului despre care vorbește și cu convingerea fermă că e posibilă o lume care succede vârstei religioase" (*Dezvrăjirea* 10).

Ideea de la care pornește Marcel Gauchet în demersul lui este că "înapoia bisericilor care rezistă și a credinței care se menține, traiectoria vie a religiosului este în esență încheiată în cadrul lumii noastre" (*Dezvrăjirea lumii* 5). Contrar așteptărilor, Gauchet nu asimilează sfârșitul religiei unei stingeri a credinței, ci unei recompuneri răsturnate și în afara religiei a

universului socio-uman. O astfel de ființare în afara religiei, însă, nu e posibilă atâta timp cât există credința, spiritul religios. Gauchet recunoaște că "religiosul comportă o permanență, o constantă, dacă nu o invariantă în istorie" (*Dezvrăjirea* 31). Dar, în viziunea sa, religia e supusă istoricității, trecerii, apărând ca "un fenomen istoric, definit printr-un început și un sfârșit" (*Dezvrăjirea*, 32).

Creștinismul e, definit, de asemenea, ca fapt istoric cu durată încheiată la anul 1700, an declarat de autor ca an al rupturii de matricea originară, al exploziei modernității și al sfârșitului rolului religiei în structurarea spațiului social. Recunoscând creștinismului reușita dezvoltării socio-umane fără precedent, admite "specificitatea creștină ca un factor matriceal" și coerența pentru care îl propune să fie folosit în societatea viitorului, dezgolit de încărcătura religioasă, dar păstrându-și utilitatea socială organizatorică. "Creștinismul va fi fost astfel religia ieșirii din religie (...) religia posibilă a unei societăți post-religioase" (*Dezvrăjirea* 6).

Gauchet încearcă să schițeze și o istorie viitoare a societății, respectiv a "individualității post-teologice" și a "formelor colective" de "ființare laolaltă: guvernarea viitorului". În această istorie, democrația este cea care desparte "societatea bazată pe religie" văzută ca "aservită", de societatea "supusă ei înseși". Omul lui Gauchet, "ființa pentru ea însăși care nu există decât prin ea însăși", un "sine autonom", cu alte cuvinte "omul de după religie", conchide Gauchet, "nu s-a născut încă" (*Dezvrăjirea* 276). Omul rămâne deocamdată departe de această stare de 'emancipare' de sub tutela divină.

Teza nietzscheană a morții divinității e reluată de Gauchet sub aspectul pe de o parte al cetății care trăiește deja fără zeli ei, în ciuda celor care continuă să creadă în ei, sau chiar al zeilor ce supraviețuiesc și "ceea ce moare e puterea lor" (9), dar și pe de altă parte, a omului de acum "obligat în mod expres să renunțe la visul propriei sale divinități" (320).

Ecuția înțelegerii relației societății cu viitorul conține termenul relației cu trecutul mitic, al relației cu prezentul rațiunii divine, dar nu și al unei religii eterne, a viitorului, pentru că Gauchet are în vedere nu o legitimare prin "extrasocialul" divin, ca în trecut și prezent, ci prin "intrasocial", prin acțiunea umană care pregătește un viitor deschis.

"Este posibilă o ieșire completă din religie", decide în finalul cărții sale Gauchet, adăugând că aceasta nu înseamnă obligatoriu un sfârșit al religiosului. În înțelegerea lui Gauchet, în societatea viitorului, religia ramane o experiență subiectivă, fără a fi socialmente împartășită și golită de orice continut dogmatic. El se resemnează în fața a ceea numește "religiosul de după religie": "Presupunând chiar că epoca religiilor este definitiv încheiată, trebuie să admitem că între religiozitatea privată și înlocuitorii experienței religioase nu vom sfârși niciodată, probabil, cu religiosul" (*Dezvrăjirea* 321).

Imaginea finală a societății post-religioase capătă dimensiuni îngrijorătoare, ca și soluțiile propuse de autor. Societatea țintă a demersului lui Gauchet, care nu este populată de indivizi conștienți de sine, stăpâni pe propriile acțiuni și creatori ai propriului viitor, pune sub semnul întrebării întregul său demers, la capătul căruia așteaptă un sfârșit închis, nu deschiderea viitorului promis: „Societatea de după religie este și societatea în care problema nebuniei și a tulburării intime ia o dezvoltare fără precedent, pentru că este o societate epuizată din punct de vedere psihic pentru indivizi, unde nimic nu-i ajută nici nu-i mai sprijină în fața întrebării care le este întoarsă permanent din toate părțile: de ce eu? De ce mă nasc acum când nimeni nu mă aștepta? Ce se urmărește cu mine? Ce să fac cu viața mea când sunt singur s-o hotărâsc? O să fiu vreodată ca alții? De ce se abate asupra mea boala, accidentul, abandonul? La ce bun să fi trăit dacă trebuie să dispari fără să lași urme, ca și cum în ochii celorlalți n-ai fi trăit? Suntem hărăziți să trăim de acum înainte în angoasă, griji de care am fost mai mult sau mai puțin scutiți de la începutul aventurii umane prin grația zeilor. Fiecare trebuie să elaboreze răspunsurile sale pe cont propriu. (...) Dar există și

răspunsuri colective, și vor exista probabil mereu mai multe. De exemplu, sub forma unor tehnici ale raportului cu sine, practica psihanalitică, cu remarcabila ei oscilație-ezitare internă între restaurarea subiectivă și destituirea subiectivă" (Lacan) (*Devrăjirea* 331)

Și ne amintim că sunt și alți căutători ai unei soluții pentru societatea de mâine care însă propun rămânerea în religie. Pornind de la ideea că modernitatea și chiar într-o mai mare măsură postmodernitatea sunt pline de ceea ce Jean Delumeau numește "angoasa spirituală", acesta se întreabă dacă nu cumva religia de mâine va fi agnosticismul. Totuși, asemenea lui Mircea Eliade care considera religiozitatea parte intrinsecă a condiției umane, Delumeau e convins că "dincolo de orice religie, există omul religios din toate timpurile și civilizațiile" și că "diferitele religii ale lumii, fiecare în limbajul ei, exaltă înțelepciunea și înțelegerea, sinceritatea și omenia, sfințenia și umilinta, valori comune a căror dispariție n-ar dori-o nimeni" (*Religiile lumii*, 7)

Marcel Gauchet nu numai că analizează din exteriorul universului religios, dar se și situează pe o poziție areligioasă. Mircea Eliade, a insistat întotdeauna pe judecarea fenomenului religios din propriul plan de referință iar discursul său are viabilitatea vorbirii din interior și înțelegerea căutătorului de sacru. Explicate cel mai bine de oameni religioși, fenomenele religioase trebuie să fie recunoscute în planul lor, orice altă abordare, consideră Mircea Eliade, duce la pierderea unicului și ireductibilului element al religiei: sacrul.

Privirea din exterior pierde frumusețea vederii din interior. Demersul analitic minuțios al lui Gauchet rămâne fără discuție o sumă considerabilă de observații și interpretări cu forță intelectuală dar făcute din spatele ușilor închise, tainele bisericii văzute ca simple ritualuri sunt golite de semnificațiile de care se împărtășesc creștinii dinăuntru.

În mod firesc, întrebarea care se pune este unde se află sacrul în aceasta lume 'dezvrăjită', ce locus are în timpul și spațiul acestei lumi. Răspunsul îl au cei care l-au căutat.

Enunțul nietzschean nu poate fi valabil pentru omul religios. Dumnezeu nu poate muri. În societatea contemporană, însă, comunicarea cu divinitatea nu mai este la fel de deschisă și directă ca în societățile tradiționale. Pentru Eliade, lumea modernă nu este "dezvrăjită" ci "desacralizată"; în ea sacrul se ascunde, se camuflează în profan, omului religios rămânându-i să caute cu rabdare 'semnele' acestei camuflări. Indemnului lui Gaston Bachelard spre receptivitate față de spațiu, îi corespunde în sistemul eliadean cel de căutare a semnelor.

Rolul religiei este de a menține contactul cu sacrul. Religia este în viziunea lui Mircea Eliade drumul spre "centru", spre realitatea din afara omului, drumul spre sacru. "Sacrul înseamnă: esse, realitatea absolută, opusă 'profanului', devenirii vieții, într-un cuvânt, non-esse" (*Fragmentarium*, 122). Roger Caillois de asemenea considera că orice definiție propusă religiei înglobează opoziția dintre sacru și profan, și poate chiar să coincidă cu ea. "Omul religios este înainte de toate acela pentru care există două medii complementare: unul în care el poate acționa fără teamă sau cutremurare, dar în care acțiunea nu-i angajează decât persoana superficială, și altul în care un sentiment de dependență intimă îi reține, îi conținește, îi dirijează fiecare elan" (*Omul și sacrul*, 19).

Dacă pentru Eliade definirea sacrului este posibilă și se face prin raportarea la profan, orice încercare de delimitare a sacrului este o imposibilitate. Pentru Caillois, cele două lumi se definesc una pe alta, se exclud și se presupun, iar imposibilitatea constă în exprimarea opoziției sacru-profan în limbaj direct: "Sacrul apare ca o categorie a sensibilității (...) categorie pe care se reazemă atitudinea religioasă, aceea care îi dă caracterul specific, care îi impune credinciosului un respect aparte, care-i imunizează credința împotriva spiritului de examen, o sustrage discuției, o plasează în afara rațiunii și dincolo de ea" (*Omul și sacrul*, 20)

Sacru se manifestă, se arată, omul ia cunoștință de el prin hierofanie, iar întâlnirea omului cu sacru este ceea ce Eliade numește “revelația realului, întâlnirea cu ceea ce ne mântuiește” (*Incerarea labirintului*, 138). Pentru creștini, hierofania supremă este întruparea lui Iisus Hristos. “Dumnezeu este transcendent în așa măsură încât a putut transcende însăși transcendența sa pentru a veni până la noi” (Delumeau, *Religiile lumii*, 10). În Creștinism, Eliade vede “cea mai pură formă a experienței religioase.”

Pentru că puterea sacră este mereu gata să se răspândească în afară, în timpul hierofaniei, obiectele, spațiul însuși, devin altceva, mai mult decât sunt în profan. Omul religios are o sete ontologică de ființare în spațiul sacralizat. Pentru omul religios care trăiește experiența religioasă “natura întregă este susceptibilă să se dezvăluie ca sacralitate cosmică. Cosmosul în totalitate poate să devină o ‘hierofanie’” (*Sacru și profanul*, 14). Eliade a făcut adesea referiri la “creștinismul cosmic” al țărănilor din Europa răsăriteană în a căror credință “lumea este ‘sfințită’ deoarece a fost sfințită de întruparea, moartea și învierea lui Iisus Hristos” (*Incerarea labirintului*, 83)

Sacru și profanul coexistă ca două moduri existențiale opuse. Spațiul sacru al unei biserici sparge omogenitatea spațiului profan înconjurător permițând transcenderea limitelor spațiale și temporale profane. Pragul bisericii desparte cele două spații și stări și permite trecerea și comunicarea în spațiul celălalt. “Orice act religios presupune ieșirea din zona profană (care ar corespunde, în ordinea metafizică, ieșirii din devenire, din ‘viață’, din ‘istorie’) și intrarea într-o zonă sacră (templu, loc sacrificial, timp liturgic, ‘starea’ rugăciunii)” (*Fragmentarium*, 122)

În interiorul spațiului sacru și timpul profan ireversibil e abolit. Temporalitatea din lumea care pentru omul religios este sacră se deosebește total de temporalitatea profană. În spațiul sacru nu funcționează aceleași legi ca în profan.

Pentru omul religios, lumea sacrului are realitate. De altfel, Mircea Eliade pune semnul egal între sacru și real. Realitatea sacră povestită prin mituri și trăită prin rituri e la fel de “reală” ca și cea vizibilă, profană, pentru că, spune Eliade, sursa ei se află în memoria primordială.

Din perspectiva areligioasă, sacru nu există. Dimpotrivă, pentru omul religios ‘sacru e evident’, cum mărturisește Eliade în finalul interviului cu Claude Henri Rocquet în *Incerarea labirintului*. Unde poate fi găsit? În credință. Cine îl poate găsi pe Dumnezeu? Numai cine îl caută. Dacă ne situăm în prima poziție, nu ajungem nicăieri. Alegerea celei de a doua ne va plasa în căutare. Eliade considera că oricât ar fi de deghizat sacru în profan, intuiția și sentimentul sacrului marchează ca trasatură permanentă gândirea și activitatea umană.

Bibliografie:

- Caillois, Roger. *Omul și Sacru*. Trad. Dan Petrescu. București: Nemira, 2006
- Delumeau, Jean. *Religiile lumii*. Trad. Angela Pagu, Carol Litman, Rodica Buburzan, Bogdan Budes, Constantin Lucian, Florentina Vișan, Iulia Waniek, Toader Saulea, Carmen Stoian. București: Humanitas, 1996.
- Eliade, Mircea. *Sacru și profanul*. Trad. Rodica Chira. București: Humanitas, 1992
- Eliade, Mircea. *Fragmentarium*. Deva: Destin, 1990
- Eliade, Mircea. *Incerarea labirintului*. Trad. Doina Cornea. Cluj-Napoca: Dacia, 1990.
- Gauchet, Marcel. *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*. Trad. Vasile Tonoiu. București: Nemira, 2006.